

קריאת המשנה הראשונה במסכת שבת בדרכו של לוינס

בתיה כהנא דרור

הקדמה

מסכת שבת, פרק א' משנה א':

יציאות השבת שתיים שהן ארבע בפנים, ושתיים שהן ארבע בחוץ. כיצד? העני עומד בחוץ ובעל הבית בפנים: פשט העני את ידו לפנים ונתן לתוך ידו של בעל הבית, או שנטל מתוכה והוציא – העני חייב ובעל הבית פטור. פשט בעל הבית את ידו לחוץ ונתן לתוך ידו של עני, או שנטל מתוכה והכניס. בעל הבית חייב והעני פטור. פשט העני את ידו לפנים ונטל בעל הבית מתוכה, או שנתן לתוכה והוציא שניהן פטורין. פשט בעל הבית את ידו לחוץ ונטל העני מתוכה, או שנתן לתוכה והכניס. שניהן פטורין.

אחת השאלות המתעוררות למקרא משנה זו היא, מדוע בחר מסדר המשנה לפתוח את מסכת שבת במשנה העוסקת באיסור הוצאה מרשות לרשות בשבת, על אף שמלאכה זו היא האחרונה ברשימת שלושים ותשע אבות המלאכה.

טעמים רבים ושונים נאמרו בעניין זה, הרמב"ם כותב:

"ללמדנו שהוצאה מרשות לרשות מלאכה היא, אף על פי שהנראה ממנה שאינה מלאכה..."

קהתי, בפרושו בהקדמה למשנה מוסיף: "ויש מבארים הטעם לפי שממשנה זו למדים כמה ענייני שבת עיקריים..."

חריגותה של משנה זו באה לידי ביטוי אף בלשון בו נוקט התנא: "יציאות השבת שתיים שהן ארבע בפנים ושתיים שהן ארבע בחוץ". השבת ויציאותיה הן הנושא, ולא האדם הפועל בתוך השבת. לשם השוואה, כאשר המשנה עוסקת באב מלאכה כזה או אחר, האדם הפועל והפעולה עצמה הם נושאי המשנה, כגון:

"אין נותנים כלי תחת הנר לקבל בו את השמן", "אין שורין דיו וסממנים" וכו'

אבות המלאכה ותולדותיהן אסורות בשבת מן התורה. עניינה של מסכת שבת הוא במלאכות אלו. למעשה, מסכת שבת עוסקת בשאלה מהן המלאכות האסורות בשבת, אותן המלאכות שהשובת מהן קיים את עיקר השבת "ששת ימים תעבוד ועשית כל מלאכתך, ויום השביעי שבת לה' אלוהיך לא תעשה כל מלאכה" (שמות כ' ט'-י). שמירתה של השבת על ידי השביתה ממלאכה ביום השביעי מעידה ע"י האדם כי העולם נברא בששה ימים, ושביתתו ביום השביעי היא לה'. יוצא אפוא, כי מן התורה, עיקר עניינה של השבת היא בהכרה הפנימית של האדם באל כבורא עולם. עדות להכרה זו מתבטאת

בשמירת השבת ע"י איסורי המלאכה. גם בהלכה מובלטת התפיסה כי שמירת השבת מבטאת את היחסים שבין האדם למקום. העובר על איסור שבת בפני עדים והתראה חייב סקילה, ללא התראה חייב כרת ובשוגג חייב קורבן חטאת.

על רקע האמור, תמוהה עוד יותר הבחירה לפתוח את מסכת שבת דווקא במשנה זו, העוסקת ביחסים שבין אדם לחברו, היחסים שבין בעל הבית לעני, המתארים יחסי נתינה וקבלה ולא במשנה העוסקת ביחסים שבין אדם למקום.

מפתח להבנת דרכה זו של המשנה ניתן למצוא בשיטתו של לוינס בפירושו לתורה שבעל פה, בפתחה לדרשותיו בענייני תורה שבעל פה בספרו 'תשע קריאות תלמודיות'. (בתרגום דניאל אפשטיין)¹
"כשאני מוצא במקורות דבר היכול להראות כתיאוסופיה כמידע על חיי האל על "מה שמעבר" אני מנסה לחפש את משמעותו בחיי האדם ובעבור חיי האדם"

"אלוהים ותהא אשר תהא משמעותו האחרונה... מופיע בתודעה האנושית ובמיוחד בניסיון היהודי כשהוא לבוש בערכים...למושגים הנתפסים על ידי השכל הם מלבשו המוסריים... החוויה הדתית אינה יכולה - כך לפחות עבור התלמוד - שלא להיות בראש ובראשונה חווייה מוסרית".

על פי שיטתו של לוינס, אך טבעי הוא שכאשר באה המשנה לעסוק בעניין הקשור לבריאה, למהות העולם, ולסדר הזמנים תפנה המשנה למשמעותם המוסרית, דהיינו, ליחסים האנושיים.

אף במשנתנו, הבחירה לפתוח בתיאור יחסי בעל הבית והעני אינה מקרית אלא, מטרתה ביצירת מסגרת כללית לנושא השבת, ואף בנתינת כיוון עקרוני שאמור להדריך אותנו בקריאת המסכת כולה.

'רשות יחיד' 'רשות רבים'

עיקר "תחולת" השבת הוא בזמן. השבת תוחמת ומגדירה את הזמנים ומאפשרת לדבר על "לפני" ו"אחרי" כלומר, על מחזוריות הזמנים ועל חלוקת הזמן. חלוקה זו מאפשרת איכויות זמן שונות. איכות הזמן של שבת על-פי המשנה הראשונה, באה לידי ביטוי אף במימדי המקום, ברשויות השונות, וכן במימד האנושי; בכניסתה של השבת נוצרת ההבחנה בין מקומות, 'רשות רבים', 'רשות יחיד' הנגזרת מהיחסים בתוך החברה.

איסור ההוצאה מרשות לרשות הינו ביטוי להבחנה בין הרשויות הנוצרת עם כניסתה של השבת. הפנים, תוך הבית מזוהה עם רשות היחיד, ומה שמחוץ לבית עם רשות הרבים. החוץ הוא מלא, הוא אינו

1. רוב הקטעים במאמר מצוטטים מתוך ספרו של עמנואל לוינס "תשע קריאות תלמודיות" בהוצאת שוקן וכן מספרו של דניאל אפשטיין "קרבן רחוק - על משנתו של עמנואל לוינס" בהוצאת האוניברסיטה המיודרת.

חוץ של שממה וריקנות ביחס לאדם שבפנים. הרבים שבחוץ, כפי שנראה בדוגמא שמביאה המשנה, מורכבים מהרבה "רשויות יחיד".

העומד בחוץ ברשות הרבים, כיון שהוא בחוץ, הוא 'עני', חסר כל ביחס ל'בעל הבית'. כאשר היחיד נמצא ברשות הרבים, עבור הנמצא ברשות היחיד – 'בעל בית', הוא חסר סובייקט, שכן לבעל הבית אין ולו ידיעה אחת על מהותו, והווייתו. מולו, עומד בעל הבית שהינו "בעל הבית" רק מכיוון שהוא עומד ב'רשות היחיד', במקומו הפרטי, על כן הוא סובייקט. המשנה מעמידה את שני היחידים הללו בתוך מסגרת סימטרית מושלמת, פעם זה פושט ידו ונוטל ופעם זה פושט ידו ונוטל וכן הלאה. ההבדל בניהם הוא רק מקום העמידה. אותו אחד העומד ברשות היחיד, בתוך עולמו הפנימי הסובייקטיבי, הוא ה"אני", והעומד ברשות הרבים הוא 'האחר' – ה'עני'.

פנים מול פנים

המפגש בין האדם שעומד בפנים, ה"אני", לבין האדם ה"אחר" העומד בחוץ, יוצר מפגש של "פנים מול פנים", מפגש המניח ש'האחר' שונה באופן מהותי מה'אני', אך בו זמנית מנסה לפגוש אותו, לא על ידי הכללתו במהותו, אלא דרך הדיבור עימו, ללא ניסיון לכבוש את האחר ולנכס אותו. לוינס מבחין בין שתי הסתכלויות בפני האחר. האחת, הסתכלות באחר והעמדתו בתוך מכלול מוכר שאינו דורש התייחסות אישית, שכן האחר הינו אחר רק באופן יחסי אלי. זו אחרות המשתלבת היטב בתוך הכוליות וזו הסיבה לכך שאנו בדרך כלל מנועים מלראות את האחה ההסתכלות השנייה, בה מצדד לוינס, היא מפגש מסוג אחר, בו שני בני האדם נמצאים זה מול זה במפגש פנים אל פנים, מפגש אמיתי, נוגע ומחויב, המאפשר לראות את האחר עד כדי התגלותו.

גישתו זו של לוינס עומדת בניגוד לגישה הטוטאלית המאפיינת בעיניו את רוב הפילוסופיה המערבית. הפילוסופיה המערבית מנסה דרך כלל להפוך את העולם למובן ומוכר, לעולם שאינו זר ואחר, מותך נקודת מבט אנוכית. גישה זו היא בעיתית שכן היא מניחה שהעולם יכול להיתפס במחשבה שלנו, ואז היא מיישמת את ההנחה הזאת בהפיכת הזר והאחר למוכר וזהה. תהליך זה, על פי לוינס ובעקבות הוגים רבים במאה העשרים, הוא תהליך שכופה את שיטת המחשבה האנושית ואת נקודת המבט של האדם על מציאות שאינה בהכרח כזו.

דניאל אפשטיין בספרו 'קרוב רחוק' על משנתו של עמנואל לוינס:

"מה בכל זאת מזכיר לאני המרוצה מעצמו, האני שהפך autos לאנו לאני עצמי ותו לא, את ייעודו המטפיזי? מה מזכיר לו שוב ושוב שהוא נקרא לעשות דבר טוב יותר מאשר להתאחד עם עצמו בכל מקום? מה יוציא אותו מתרדמתו, ומה יוציא את האני מעולמו הפנימי, מרשות היחיד?"

הדרך שמציע לוינס היא "פני האחר". פני האחר אינם מחזירים אותי לעצמי. שכן הם מלבים איזושהי תשוקה, זו התשוקה הנפערת בין האנו לאחר, זו התשוקה שטורדת את שלותו של ה'אני'. הפנים

של האחר מעוררים בנו רגשות רבים, בקצה האחד, את הצו של "לא תרצח" ובקצה האחר, את הרצון להרוג, כדי להחזיר את השלווה. הרצון להרוג הוא הרצון לסגור את הפער ולהחזיר את המצב לקדמותו, להחזיר לאגו את השליטה המוחלטת שהוא איבד ברגע שה"אחר" הופיע.

מוסר ואחריות

המוסר על פי לוינס נוצר דווקא במפגש החי עם הזולת. כפי שכבר נאמר, ישנן שתי דרכים לפגוש את הזולת. הדרך האחת היא הניסיון לשעבד אותו – אולי אפילו לרצוח אותו – ובכך לרצות את שאיפת האני להשתלט על העולם. הדרך השנייה, היא לעמוד פנים מול פנים עם האחר ולהבחין באחרות של הזר שאף פעם לא ניתן לנכס אותה באמת. מתוך הכרה זו יש סיכוי לחיים מוסריים בעולם שבו גם לשונה ממני יש זכות קיום. אבל בתפיסת העולם של לוינס אין המדובר רק בזכות קיום אלא באחריות ומחויבות כלפי אותו ה'אחר'.

לוינס סובר שלא רק שהאדם צריך להימנע מלכבוש את האחר, אלא שיחסו הבסיסי של האדם לעולם הסובב אותו צריך להיות יחס של **אחריות**. לפני הכול ישנה חובת האדם לאחר. בניגוד לתורות אתיות אחרות המבססות קודם כול את מקומו של האדם ורק אחר כך מגדירות את חובותיו לזולת, לוינס מתחיל דווקא מהאחריות, ומתוך אחריות זו הוא מגדיר את מקומו של האדם.

לוינס מכניס בשיח הפילוסופי את האורח שחיכה בחוץ, חשוף לכל רוחות העולם והוא דורש לקיים מצוות הכנסת אורחים וללכת בעקבות אברהם אבינו. משנתנו מפגישה בין בעל הבית, אותו ה"אני" החוזר תמיד לעצמו ולתוך ביתו, לבין העני חסר הבית והעירום. העירום של העני מעיד ע"פ לוינס על קיומו של האחר מחוץ לכוליות ופניו של העירום הינם מה שהם מעצמם ובעצמם ולא ביחס ל'אני' הקולט אותם. משמעות פני האחר אינה נובעת מן ההקשר הכלכלי חברתי תרבותי. העומד בחוץ ברשות הרבים הוא מחוץ להקשר, הוא עירום, ובעל הבית העומד בפנים הוא בעל התפיסות הכוליות. אותו ה"אחר" הלוינסי העומד ברשות הרבים מוציא את ה'אני' משלוותו האגוצנטרית אל עבר הצו המוסרי שהוא האחריות כלפי האחר. ההתבוננות בפני האחר, על מנת לראות אותו, יוצרת מחויבות אין סופית כלפיו ומכאן נפרסים מגוון יחסים בניהם.

"מעשה ברבי יוחנן בן מתיא שאמר לבנו: צא שכור לנו פועלים והלך ופסק להם מזונות – וכשבא אצל אביו אמר לו: בני, אפילו אם אתה עושה להם כסעודת שלמה בשעתו לא יצאת ידי חובתך עימהן שהן בני אברהם יצחק ויעקב – אלא עד שלא יתחילו במלאכה צא ואמור להם: על מנת שאין לכם עלי אלא פת וקטנית בלבד" (בבא מציעא פג, א)

"אנחנו מקבלים כאן מידע מסוים על היקף הזכות של הזולת, מדובר בזכות אין סופית. גם אם היו עומדים לרשותי אוצרותיו של שלמה המלך לא הייתי יכול לצאת ידי חובתי".

על אף שבמשנה יש סייג לבני אברהם יצחק ויעקב, על פי לוינס הכוונה היא לאנושיות שהשיגה את מלוא אחריותה ואת מלוא מודעותה העצמית. בני אברהם יצחק ויעקב הם האנושות שהתבגרה שכן מדובר בעם שקיבל את התורה. זכות האחר והחובה כלפיו היא אינסופית. זכותו של הזולת היא זכות אין סופית, ולעולם לא ניתן יהיה לצאת ידי חובה זו כלפי הזולת. החברה המאורגנת לפי כוחות האדם אינה אלא הגבלת הזכות והחובה האלו שכן יהיה זה בלתי אנושי למלא חובה זו במלואה.

על פי לוינס הכל מתחיל עם זכות האחר וחובותיי האין סופית כלפיו. "האנושי הוא מעל לכוחות אנוש, החברה המאורגנת לפי כוחות האדם אינה אלא הגבלת הזכות והחובה האלו. החוזה לא שם קץ לאלימות האדם כלפי האדם, לסדר או לאי-הסדר שבו "אדם לאדם זאב". אל יער הזאבים שום חוק לא יוכל לחדור. כשהזולת הוא, כעיקרון, אינסופי בעיני, נוכל במידה מסוימת - אבל רק במידה מסוימת - לצמצם את היקף חובותיי. החוזה אמור להגביל את חובותיי יותר מאשר להגן על זכויותיי...לכן אמר האב לבנו: הזדרז להגדיר במקצת את האינסופיות שפתחת, קבע את תנאיך. קבע את סעיפי החוזה לפני שיתחילו הפועלים בעבודתם אחרת לא אוכל לפרוע את החוב עד סוף חיי.

השבת המפגש והאחריות

ובחזרה למהות השבת. השבת מאפשרת את המסגרת לסוג המפגש עליו מדבר לוינס. המפגשים בימות השבוע אינם מפגשי פנים אל פנים שכן הם מפגשים של ימי היצירה המזמנים מפגשים פונקציונאליים, בהם האני המתבונן אינו מבחין באחר ובשונות שלו ממנו. האדם היוצר מתוך עצמו, אינו פנוי להתבוננות והוא נוטה לזהות את ה'אחר' ולהכלילו במוכר. ואילו איכותה של שבת, כזמן שאין בו יצירה, יוצרת את המצע למפגשי "פנים אל פנים".

תוספות כתובות דף ז ע"ב: "והוא שבאו פנים חדשות - אור"י דפנים חדשות אין קורא אלא בבני אדם שמרבים בשבילים השמחה יותר ושבת דחשבינן פנים חדשות דאמרינן באגדה מזמור שיר ליום השבת אמר הקב"ה פנים חדשות באו לכאן נאמר שירה התם נמי מרבין לכבוד השבת בשמחה ובסעודה."

המדרש וההלכה קוראים לשבת 'פנים חדשות' ואין זה רק על דרך הדימוי, יש לכך ביטוי ממשי בהלכה: בשבת, בניגוד לשאר ימות השבוע, אין צורך בפנים חדשות, דהיינו אין צורך בהיתוספותו של אדם חדש למניין הנאסף לכבוד החתן והכלה כאשר מברכים את ברכת שבע הברכות, כנהוג בשאר ימות השבוע. למרות שהמפגש נערך בין אותם האנשים ללא אורחים חדשים בבחינת פנים חדשות, השבת מעניקה לכל אחד מהנוכחים את הפנים החדשות שהן יכולתו של ה'אני' לצור מפגש אמיתי עם פני האחר ובכך הופכת את הצוותא למפגש של פנים בפנים, ואלו הן ה'פנים החדשות' שמעניקה השבת.

אי עקירת דבר מרשות היחיד והנחתו ברשות הרבים וההיפך, יוצר מצב של שמיטה ושימור הסדר החברתי - כלכלי הקיים בחברה. בעל הבית, שיש לו רכוש ועומד בתוך הבית, לא צובר רכוש נוסף,

ומהעני שאין לו ועומד מחוץ לבית לא נגרע רכוש. הקפאת היחסים הכלכליים – חברתיים בשבת, נותן מקום לסוג אחר של יחסים. ברגע שהאדם לא רוצה לנכס לעצמו את זולתו ואינו רואה את זולתו כפונקציה לצרכיו הוא מתפנה להפגש אתו בסוג אחר של מפגש. משמעות פניו של האחר ע"פ לוינס אינה נובעת מן ההקשר הכלכלי חברתי תרבותי, הפנים, הם מה שהם מעצמם ובעצמם ולא ביחס למערכת הקולטת אותם. השבת מוציאה את האני מהקשריו החברתיים כלכליים ומפנה אותו לאותו מפגש טעון עם פניו של האחר, ובכך יוצרת את האחריות האין סופית כלפי האחר. המשנה בפתחה למסכת שעוסקת בשבת מציגה אופציה אנושית אינטימית הנותנת לנו את משמעותה של שבת במישור היחסים של בן אדם לחברו. המשנה מתארת קיום מצווה של בן אדם לחברו שהיא נתינה של צדקה ושל חסד. בעל הבית, פושט ידו ונותן לעני כי בשבת מתאפשר המפגש האמיתי של פנים בפנים שמוליד את האחריות כלפי הזולת.

תיאור המשנה של נתינת הצדקה נתון בתוך המסגרת ההלכתית של שבת. אופן הפעולות הוא שיקבע האם הם עברו על איסור הוצאה מרשות לרשות או מי מבניהם עבר על אסור זה. השלב הבא, לאחר ההכרה של ה'אני' במחויבותו האין סופית כלפי ה'אחר', הוא שלב הגבלת אחריותו זו. אי אפשר לו לאדם להתנהל מול זולתו עם אחריות אין סופית ועל כן ההלכה נותנת את המפתח להגבלת האחריות. השבת מציינת בהלכותיה את הגבולות בין הרשויות ובין הפרטים, "השבת של המשנה הינה שבת של איסורים גמורים ופעולות האסורות בדרך כלל ומותרות בתנאים מסוימים, כגון במקרה של מחלה או סכנה. בצעירותו, הילל הזקן סיכן את עצמו כששכב ביום שלג על גג בית מדרשם של שמעיה ואבטליון כדי לשמוע את תורתם. התיירו אז לחלל את השבת כדי לחמם את גופו ולא היה מקום לאיסורים". האחריות מול הזולת זקוקה להגבלות, הנפרצות בעת הצורך.

סיכום

ניתן לומר כי הפילוסופיה של לוינס עולה בקנה אחד עם המתודה בה הוא נוקט בפרשנות התורה שבעל פה. בעבור לוינס הקריאה בתורה שבעל פה היא קיום הדיאלוג עם האחר. בספרו "תשע קריאות לתלמודיות" מנתח לוינס סוגיות מתוך התלמוד וממנו ניתן ללמוד על יחסו ללימוד התורה שבעל פה. התורה שבעל פה בעיני לוינס היא יצירה פתוחה אל האינסוף משום שהיא נוצרת מתוך שיח. האינסוף נוצר במפגש עם הקורא ולא כאיזו אמת נצחית הטמונה בטקסט עצמו. כך הניסיון לפרש משנה זו על פי דרכו של לוינס הוא מתוך שיח עם יצירה פתוחה, הניתנת לפרשנויות שונות בכיוונים שונים וברמות שונות.

המשנה הפותחת את מסכת שבת מהווה את סיפור המסגרת של שבת. ראשית, השבת מגדירה את האני מול האחר בעזרת המקום, ע"י הגדרת 'רשות יחיד' ו'רשות הרבים'. בשלב השני המשנה מתארת את המפגש האנושי, 'פנים מול פנים' המתאפשר בזכות השבת. בשלב השלישי מתארת המשנה כיצד המפגש האמיתי, המאפשר לראות ממש את האחר, ללא שום הקשר המולבש עליו, יוצר מחויבות אין סופית כלפיו. ולבסוף, תוחמת המשנה בכלים הלכתיים את אותה אחריות אין סופית.

בראשית רבה פרשה י"א על הפסוק "ויברך אלוקים את יום השביעי ויקדש אותו":
רבי שמעון אומר "ברכו במן וקידשו באור פניו של אדם. לא דומה אור פניו של אדם כל ימות
השבוע כמו שהוא דומה בשבת".

ביבליוגרפיה

1. עמנואל לוינס "תשע קריאות תלמודיות", תרגום דניאל אפשטיין, הוצאת שוקן.
2. דניאל אפשטיין "קרוב רחוק - על משנתו של עמנואל לוינס", בהוצאת האוניברסיטה המשודרת.

בתיאור כהנא-דרור היא עורכת דין בארגון "מבוי סתום" למען מסורבות גט. נשואה למיכה ואם לארבעה ילדים.

